

بررسی ورشکستگی در حقوق مدنی ایران

تاریخ دریافت مقاله: دی ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش مقاله: بهمن ۱۳۹۹

محدثه خرمی^۱، مریم غفوری^۲

^۱ طلبه مدرسه الزهرا (س)

^۲ مدرس حوزه علمیه الزهرا (س)

نویسنده مسئول:

مریم غفوری

چکیده

از دیرباز همواره در کنار مباحث تجارت و کسب و کار، مساله ورشکستگی نیز مطرح می‌شود، که به عنوان یکی از مسائل مهم در فقه و حقوق اسلامی و نیز حقوق مدنی کشور، مورد توجه فقها و علمای اسلامی و دانشمندان علم حقوق بوده است که با توسعه شرکت های تجاری حاضر در جامعه و افزایش فعالیتهای اقتصادی ضرورت بحث آن بیشتر احساس می‌شود. بنابراین در این راستا، رساله «بررسی ورشکستگی در حقوق مدنی ایران»، به نگارش درآمده که در آن سعی بر آن بوده تا با روش کتابخانه ای و با تفحص و تحلیل منابع حقوقی و تجاری ایران، به این موضوع در سه بخش کلی: مفهوم شناسی ورشکستگی، انواع ورشکستگی و بررسی اثرات ورشکستگی بر مردم و حقوق داخلی ایران، پرداخته شود، تا بتوان با شناخت ورشکستگی در حقوق مدنی ایران، از تبعات منفی، ورشکستگی بر اقتصاد و بانک ها و مردم جلوگیری کرد.

کلمات کلیدی: ورشکستگی، افلاس، معسر، انواع ورشکستگی، حقوق مدنی ایران.

مقدمه

از دیرباز همواره در کنار مباحث تجارت و کسب و کار، مساله ورشکستگی نیز مطرح می شود، که به عنوان یکی از مسائل مهم در فقه حقوق اسلامی و نیز حقوق مدنی کشور، مورد توجه فقها و علمای اسلامی و دانشمندان علم حقوق بوده است. ورشکستگی تقریباً مقوله باستانی و به هم همین میزان هم شایع است؛ ورشکستگی ممکن است در یک مغازه خرده فروشی کوچک که قادر به ایفای تعهد اجاره اش نیست و به این دلیل بسته می شود و یا در یک شرکت تولیدی بزرگ به دلیل نداشتن نقدینگی مطلوب و زیانهای مستمر سالانه رخ دهد. حسابداران باید علل پدیدآورنده ورشکستگی را به خوبی درک کنند؛ زیرا آنها هستند که می توانند قبل از وقوع ورشکستگی، مدیریت را از آن آگاه سازند و راه حلهای پیشگیری کننده را، ارائه نمایند. رکن اصلی و اساسی تجارت را معاملات تشکیل می دهد. بعد از احراز ورشکستگی، توسط مرجعی بنام دادگاه با صدور حکم ورشکستگی، تاجر حق مداخله در اموالش را از دست میدهد و حتی معاملات قبل از دوره توقف وی نیز با سوءظن نگریسته می شود. نماینده ورشکسته یا به تعبیر قانون تجارت ایران مدیر تصفیه در امور تجاری تا پایان دادرسی بعنوان جایگزین و نماینده وی، انتصاب می گردد و او نقش واسطه ای بی طرف بین ورشکسته، بستانکاران و دادگاه را دارا می باشد. باید توجه داشت که توقف شرط لازم برای صدور حکم ورشکستگی است ولی همواره شرط کافی نیست، بلکه برای اعلان ورشکستگی وضعیت تاجر باید به قدری بحرانی جلوه کند که امید به بهبودی و بازسازی بسیار اندک باشد. هدف از انجام این مقاله آشنایی افراد با قوانین و مقررات اعلام ورشکستگی و چگونگی و شرایط حمایت قانون از آنها در جهت مصون ماندن از عواقبی، که ممکن است شخص ورشکسته از آنها آگاهی نداشته باشد در این مقاله با جستجو در منابع حقوقی ایران به طور مستند شرایط حمایت و حفاظت و پرداخت دیون شخص ورشکسته مورد بررسی قرار گرفته است.

ورشکستگی

ورشکستگی در لغت به معنی افلاس، پریشانی و در ادبیات مالی به معنی وضع نامطلوب مالی - شکست (پینوو، ریموند، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۸۲). و در اصطلاح ورشکستگی یا "توقف" حالت یک تاجر یا شرکت تجاری که از پرداخت بدهی های خود ناتوان شده و نمیتواند تعهدات خود را عملی کند. در اصطلاح به چنین افرادی ورشکسته، "معسر" یا "مفلس" می گویند. ورشکستگی و مقررات آن تنها در برگیرنده بازرگانان میباشد و چنانچه اشخاص عادی قادر به پرداخت بدهی خود نباشند، اصطلاحاً به آنها "معسر" گفته می شود. ورشکستگی باید به موجب حکم دادگاه اعلام شود و تا زمانی که دادگاه حکم ورشکستگی را صادر نکرده، ورشکستگی تاجر، ثابت نمی شود. دادگاه عمومی محل اقامت تاجر صلاحیت رسیدگی به این موضوع را دارد. اعلام ورشکستگی بر حسب تقاضای یک یا چند نفر از طلبکاران یا به تقاضای دادستان یا حتی اظهار خود تاجر صورت می گیرد (درویش خادم، بهرام، ۱۳۷۰، مقاله معامله به قصد فرار از دین، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران).

رابطه ورشکستگی و توقف

طبق ماده ۴۱۲ قانون تجارت ورشکستگی تاجر اعم از شخص حقیقی یا حقوقی، در نتیجه توقف از تا دیه وجوه حال شده بر عهده او حاصل می شود، و آن چنان که آمده: قانونگذار توقف را تعریف نکرده است و در مورد معنای آنها اختلاف نظر وجود دارد.

توقف که در لغت به معنی ایستادن است در اصطلاح نیز به معنی ایستادن و حرکت نکردن در زمینه اقتصادی و مالی است که نتیجه این ایستادن همان ناتوانی از پرداخت است و برخی اوقات این ایستادن و سکون ناشی از نداشتن چیزی به طور کامل است؛ یعنی نه تنها تاجر چیزی در اختیار خود ندارد، از دیگران نیز مطالباتی ندارد که بتواند روی آنها حساب کند و از محل وصول آنها بدهی های خود را بپردازد.

برخی اوقات خود تاجر چیزی در اختیار ندارد، ولی مطالباتی از دیگران دارد که میتواند با گذشت زمان، نسبت به وصول آنها اقدام و تمام یا بخشی از بدهی های خود را پرداخت کند؛ در ظاهر چنین تاجری ورشکسته تلقی نمی شود. زیرا ورشکسته کسی است که میزان دارایی منفی وی (بدهی) بیش از میزان دارایی مثبت وی (اموال) باشد (امامی، ۱۳۵۱، ج ۱۰، ص ۲۵).

دلایل ورشکستگی

تعیین دلیل یا دلایل دقیق ورشکستگی و مشکلات مالی در هر مورد خاص کار آسانی نیست. در اغلب موارد موارد دلایل متعددی با هم منجر به پدیده ورشکستگی می شوند.

دلایل ورشکستگی به طور کلی به دو دسته درون سازمانی و برون سازمانی تقسیم کرده اند. دلایل برون سازمانی:

(۱) ویژگی های سیستم اقتصادی.

(۲) رقابت.

(۳) نوسانات تجاری.

(۴) تامین مالی.

(۵) تصادفات.

دلایل برون سازمانی عبارت اند از:

(۱) ایجاد و توسعه بیش از اندازه اعتبار.

(۲) مدیریت ناکارا.

(۳) سرمایه ناکافی.

(۴) خیانت و تقلب.

ورشکستگی به عنوان آزمایش الهی

بنابر آنچه در آیات و روایات اسلامی آمده است، ورشکستگی با نقص در اموال به عنوان یکی آزمایشهای الهی آمده است که چه بسا موجب رشد تعالی انسان می شود. خداوند در قرآن می فرماید: "وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ" (بقره، ۱۵۵) و قطعا شما را با چیزی از ترس، گرسنگی، زیان مالی و جانی و کمبود محصولات، آزمایش می کنیم و صابران (در این حوادث و بلاها را) بشارت بده.

خداوند متعال همه ی انسانها را آزمایش می کند، اما آزمایش و امتحان همه یکسان نیست. تمام جهان، صحنه آزمایش و تمام مردم حتی پیامبران الهی نیز مورد آزمایش و امتحان قرار می گیرند باید بدانیم که آزمایشهای خداوند برای رفع ابهام نیست، بلکه برای شکوفایی استعدادها و پرورش انسان هاست.

لازم نیست همه مردم با همه مسایل آزمایش شوند، بلکه ممکن است:

الف: هرکس با چیزی آزمایش شود.

ب: فردی در آزمایشی رؤسفيد باشد، ولی در امتحان دیگری رسوایی به بار آورد.

ج: ممکن است آزمایش فردی، وسیله آزمایش دیگران نیز باشد.

گاهی کم شدن مال و محصولات یا پیدا شدن خوف و ترس و سایر مشکلات، به خاطر آزمایش الهی است، ولی در بعضی اوقات این امور کیفر اعمال خود انسان هاست (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۲۳۸).

امام علی (علیه السلام) در این زمینه می فرماید: همانا خدا مبتلا می کند بندگان را هنگام اعمال زشت به نقض ثمرات و حبس برکات و قفل کردن درهای گنجینه های خیرات تا توبه کننده توبه کند و... (ارفع، ۱۳۸۶، ح ۱۴۳، ص ۴۹۸).

انواع ورشکستگی

در قانون تجارت سه نوع ورشکستگی ذکر شده است. ورشکستگی عادی، ورشکستگی به تقصیر و ورشکستگی به تقلب.

۱- ورشکستگی عادی

برابر مواد ۴۱۲ و ۴۱۳ قانون تجارت ایران کسی ورشکسته عادی محسوب می شود که تاجر یا شرکت تجاری بوده و از پرداخت وجوهی که بر عهده دارد، متوقف گردد و ظرف ۳ روز از تاریخ وقفه که در ادای قروض یا سایر تعهدات نقدی او حاصل شده باشد، توقف خود را به دفتر دادگاه عمومی محل اقامت خود اظهار نموده و صورتحساب دارایی و کلیه دفاتر تجاری خود را به دفتر دادگاه مزبور تسلیم نماید.

صورتحساب موصوف باید مورخ بوده و به امضاء تاجر رسیده و تعداد و تقویم کلیه اموال منقول و غیرمنقول تاجر متوقف و به طور مشروح صورت کلیه قروض و مطالبات و نیز صورت نفع و ضرر و صورت مخارج شخصی در آن مندرج گردد. بنابراین اگر

تاجر یا شرکت تجاری بدهکار، ظرف مهلت مقرر توقف از تادیه دیون خود را به دادگاه صلاحیت دار به انضمام مدارک مورد نظر اعلام کند، ورشکستگی عادی محسوب میشود.

۲- ورشکستگی به تقصیر

موارد چهارگانه الزامی صدور حکم ورشکستگی به تقصیر (ماده ۵۴۱ قانون تجارت):

- ۱) مخارج شخصی یا مخارج افراد تحت تکلف تاجر در ایام عادی به نسبت عایدی او فوق العاده شود.
- ۲) تاجر مبالغ زیادی از سرمایه خود را صرف معاملات کند که در عرف تجاری موهوم بوده یا سودآوری معاملات مذکور منوط به اتفاق محض باشد.
- ۳) تاجر به منظوره تاخیر انداختن ورشکستگی خود خریدی گرانتی فروشی ارزانتر از قیمت روز کند و برای به دست آوردن وجه نقد به روش دور از صرفه متوسل شود؛ مثل استقراض یا صدور برات سازشی و غیره.
- ۴) تاجر پس از تاریخ توقف از آرای دیون و قروضی که بر عهده دارد، یکی از طلبکاران خود را بر سایرین ترجیح داده و طلب او را بپردازد.

موارد سه گانه اختیاری صدور حکم ورشکستگی به تقصیر (ماده ۵۴۲ قانون تجارت):

- ۱) تاجر به حساب دیگری و بدون آنکه عوضی دریافت نماید، تعهداتی کرده باشد که نظریه وضعیت مالی او انجام تعهدات مزبور فوق العاده باشد.
 - ۲) عملیات تجاری او متوقف شده و مطابق ماده ۴۱۳ قانون تجارت رفتار نکرده باشد.
 - ۳) تاجر دفاتر نداشته یا دفاتر او ناقص یابی ترتیب بوده یا در صورت دارایی وضعیت واقعی خود را اعم از قروض و مطالبات بطور صریح معین نکند، مشروط برآنکه مورد اخیر الذکر تقلبی نکرده باشد.
- مجازات تاجر ورشکسته به تقصیر از ۶ ماه تا ۲ سال حبس میباشد (ماده ۶۷۱ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)).
- عنصر قانونی بزه ورشکستگی به تقصیر علاوه بر مادتهای ۵۴۱ و ۵۴۲ قانون تجارت، ماده ۶۷۱ قانون مجازات اسلامی در این خصوص مقرر داشته است: "مجازات ورشکسته به تقصیر از شش ماه تا دو سال حبس است" (یاوری، مجله کانون وکلاء، شماره ۴).

ورشکستگی به تقلب

مطابق ماده ۵۴۹ قانون تجارت اگر تاجر دفاتر تجاری خود را از روی عمد و سوءنیت مفقود نماید یا قسمتی از دارایی و قروض به طریق مواضعه و معاملات صوری آن را از بین ببرد و بالاخره اگر به وسیله اسناد یا به وسیله صورت دارایی و قروض به طور تقلب به میزانی که در واقع مدیون نمی باشد خود را مدیون قلمداد نماید ورشکسته به تقلب محسوب می شود.

تعقیب جزایی و مجازات ورشکستگی به تقلب تعقیب جزایی تاجر ورشکسته به تقلب به مانند تعقیب جزایی ورشکسته به تقصیر می باشد و مجازات کسانی که به عنوان ورشکسته به تقلب محکوم می شوند از ۱ تا ۵ سال حبس می باشد (ماده ۶۷۰ ق م ا (تعزیرات)).

مقام تعقیب بزه ورشکستگی

به موجب ماده ۵۴۴ قانون تجارت، رسیدگی به جرم، بر حسب تقاضای مدیر تصفیه یا هر یک از طلبکارها یا تعقیب مدعی العموم به عمل می آید، لیکن به موجب ماده ۵۴۷ همان قانون: "مدیر تصفیه نمی تواند تاجر ورشکسته را به عنوان ورشکستگی به تقصیر تعقیب کند یا از طرف هیئت طلبکارها مدعی خصوصی واقعی شود، مگر پس از تصویب اکثریت طلبکارهای حاضر".

شرایط ورشکستگی

- ۱) تاجر یا شرکت تجاری بودن.
- ۲) داشتن اهلیت قانونی برای اشتغال به تجارت؛ بنابراین اگر شخص محجوری که اهلیت انجام امور مالی را ندارد، به تجارت اشتغال ورزد و دچار عدم توانایی در تادیه قروض شود، ورشکسته محسوب نمی شود.
- ۳) ورشکستگی تنها به اعمال تجاری تعلق دارد.
- ۴) دیون مربوط به معاملات تجاری باشد؛ در غیر اینصورت دیون غیرتجاری مستلزم توقف نیست، مگر اینکه موجب اختلال در امور تجاری شود.

- ۵) عدم پرداخت دین در نتیجه ناتوانی از تادیه (پرداخت) آنها باشد.
- ۶) لازم نیست دارایی تاجر کمتر از بدهی او باشد، بلکه اگر (به هردلیل) نتواند بدهی خود را بپردازد، ورشکسته است.

آثار حکم ورشکستگی

چنانچه شخص تاجر ورشکسته یا مدیران شرکت ورشکسته یا طلبکاران یا دادستان، اقدام به طرح دعوی ورشکستگی نمایند، و مرجع رسیدگی کننده نهایت آرای ورشکستگی را صادر نماید، رای مزبور صرف نظر از اینکه دارای آثار و تبعات اجتماعی در سطح زیادی خواهد بود، دارای آثار و تبعات مهم حقوقی نیز میباید که در ارتباط با شخص تاجر و طلبکاران او تاثیر شگرف خواهد داشت. در ذیل به برخی از این آثار اشاره می نماییم:

- ۱) معافیت تاجر ورشکسته از پرداخت خسارت تاخیر تادیه.
 - در تمام دنیا، آثار ورشکستگی بر تاجر بسیار وسیع است، برخی از این آثار به تاجر و بنگاه اقتصادی، بعضی از آثار به بستانکار و برخی دیگر نیز به جامعه باز می گردد.
 - ۲) محرومیت تاجر ورشکسته از دخالت در اموال.
 - شخص تاجر در صورت صدور رای ورشکستگی، حتی از دخالت در اموال شخصی اش که در بستانکاری و دیون او موثر است، محروم می شود.
 - ۳) نمایندگی اداره تصفیه امور ورشکستگی از شخص ورشکسته.
 - پس از رای ورشکستگی، کلیه امورات مربوط به ورشکسته در صلاحیت اداره تصفیه امور ورشکستگی خواهد بود و اداره موصوف نماینده قانونی ورشکسته تلقی خواهد شد.
 - ۴) اقامه دعوی به طرفیت اداره تصفیه امور ورشکستگی و یا مدیر تصفیه.
 - ۵) معاملات باطل و بلااثر تاجر ورشکسته.
 - با صدور حکم ورشکستگی، برخی از معاملات انجام شده توسط شخص ورشکسته، باطل خواهد شد یا اینکه قابلیت ابطال را خواهد داشت (قائم مقام فراهانی، ۱۳۶۸، ص ۸۹).
 - سه دسته از معاملات تاجر بعد از صدور حکم متوقف، باطل و بلااثر خواهد بود:
 - ۱) هر صلح محاباتی و به طور کلی هر نقل و انتقال بلاعوض اعم از اینکه درباره منقول یا غیرمنقول باشد؛
 - ۲) پرداخت هر قرض اعم از حال یا موجل (مدت دار) به هر وسیله که به عمل آمده باشد؛
 - ۳) هر معامله که مالی از اموال منقول یا غیرمنقول تاجر را مقید کند و به ضرر طلبکاران تمام شود.
 - به هر حال اعلان یا درخواست ورشکستگی به عهده خود شرکت یا بستانکاران است. ماده ۴۱۵ قانون تجارت فعلی نیز به همین مسئله اشاره دارد:
- ورشکستگی تاجر به حکم محکمه بدایت در موارد زیر اعلام می شود:
- الف) بر حسب اظهار خود تاجر.
- ب) به موجب تقاضای یک یا چند نفر از طلبکارها.
- ج) بر حسب تقاضای مدعی العموم بدایت (محمدعلی عبادی، ۱۳۷۹، ص ۱۲۶).
- معیارهای احراز ناتوانی تاجر در پرداخت دیون، توقف و تاریخ آن و همچنین شمول بازسازی یا ورشکستگی، مطابق آیین نامه ای است که ظرف مدت سه ماه از تاریخ تصویب این قانون، به پیشنهاد مشترک وزارت بازرگانی، وزارت امور اقتصاد و دارایی، وزارت دادگستری و به تصویب هیئت وزیران می رسد.

اثر حکم ورشکستگی بر طلبکاران ورشکسته

از تاریخ صدور حکم ورشکستگی، بستانکاران فرد ورشکسته مکلف اند خود را به مدیر تصفیه یا اداره تصفیه معرفی و مدارک مطالبات خود را تسلیم کنند تا طلب آنها ثابت شود.

مدیر تصفیه یا اداره تصفیه هم موظف اند در جریان تصفیه در بعضی موارد، از هیات بستانکاران نظر بخواهند.

اثر حکم ورشکستگی تاجر بر معاملات ورشکسته

چنانچه تاجر ورشکسته از تاریخ اطلاع از وضعیت خود، معامله ای انجام بدهد، این معامله مورد سوءظن و شک است، زیرا او سعی می کند با انجام این گونه معاملات به وضع خود بهبود بخشد. در اینجا معاملات تاجر از سه حالت خارج نیست: یا معاملات قبل از تاریخ توقف یا بین این تاریخ و تاریخ صدور حکم ورشکستگی یا بعد از تاریخ صدور حکم ورشکستگی است.

اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات قبل از تاریخ توقف

به طور کلی معاملات تاجر ورشکسته قبل از تاریخ توقف صحیح و معتبر است. اشخاص در انجام هرگونه معامله که مخالف قانون نباشد از اذن و حتی می توانند قسمتی از اموال خود را به رایگان به دیگران واگذار کنند. بنابراین اصل در مورد معاملاتی که تاجر ورشکسته قبل از تاریخ توقف انجام داده است، صحت آنهاست (کاتوزیان، ۱۳۷۳، ص ۱۴۲).

اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات به از تاریخ توقف و قبل از صدور حکم ورشکستگی

از تاریخ توقف، تاجری که عالم به توقف خود می باشد، باید از تمامی معاملاتی که به زیان بستانکاران است خودداری کند. بنابراین اصل ماده ۴۲۳ قانون تجارت مقرر می دارد:

هرگاه تاجر بعد از توقف، معاملات ذیل نماید باطل و بلااثر خواهد بود:

- ۱) هر صلح محاباتی یا هبه و به طور کلی در نقل و انتقال بلاعوض، اعم از اینکه راجع به منقول یا غیرمنقول باشد.
- ۲) تادیه هر قرض اعم از حال یا موجد به هر وسیله که به عمل آمده باشد.
- ۳) هرگونه معامله که مالی از اموال منقول یا غیرمنقول تاجر را مقید کند و به ضرر طلبکاران تمام شود.

اثر حکم ورشکستگی نسبت به معاملات بعد از صدور حکم ورشکستگی

ماده ۴۱۸ قانون تجارت مقرر می دارد: دخالت تاجر ورشکسته در تمام اموال خود از تاریخ صدور حکم ورشکستگی، حتی آنچه ممکن است در مدت ورشکستگی عاید او شود ممنوع است. بنابراین مفاد ماده ۴۱۸ قانون تجارت نه تنها نسبت به اموال موجود بدهکار قابلیت موجود را دارد، بلکه شامل اموالی هم که بعد از صدور حکم عاید بدهکاری شود نیز می باشد: مثل موردی که تاجر وارث ارثی گردد و یا مالی به او هبه شود.

آنچه از ماده ۴۱۸ قانون تجارت استنباط می شود ممنوعیت تاجر ورشکسته از مداخله در اموال خویش است.

نتیجه گیری

همان طور که ملاحظه شد ورشکستگی تجاری ممکن است دلایل متعددی داشته باشد. در کشورهای توسعه یافته این مقوله از طریق سیستم های قانونی مورد توجه و نظارت قرار می گیرد؛ اما در کشورهایی که ثبات تجاری و اقتصادی کمتر است، احتمال ورشکستگی بیشتر می شود، خصوصاً اگر قانون نیز حمایت اندکی از ذینفعان ورشکستگی انجام دهد. بنابراین لازم است روشی برگزیده شود که وضعیت مالی شرکت را ارزیابی کند، ولی از آنجا که هیچ یک از روش های ارزیابی عملکرد در دنیا مدل کاملی ارائه نمی دهد و همواره در کنار یک مدل پیش بینی، نیاز به قضاوت حرفه ای تصمیم گیرنده نیز می باشد، اتکا به یک مدل پیش بینی ورشکستگی همیشه منتهی به تصمیم صحیح از طرف گروه های ذینفع نمی شود. ضمناً گروه های ذینفع متعددی وجود دارند که نیازمند تصمیم گیری بهینه اند و لازم است این گروه ها را محدود کرد تا بهتر بتوان در ارائه مدل پیش بینی بر یکی از آنها تمرکز کرد. با این حال لایحه اصلاح قانون تجارت در حفظ منافع ورشکسته و طلبکاران اهتمام کرده است. اما به نظر می رسد، لازم باشد در مورد این گونه قوانین، هر چند سال یکبار بازنگری و بررسی های جامعی انجام گیرد. به هر حال به نظر می رسد که کار علمی و قانونی اندکی در مورد ورشکستگی در کشور ما انجام شده است و با توجه به شکوفایی هر چه بیشتر اقتصاد و تجارت در ایران، آینده راه فراخی برای وقوع ورشکستگی های تجاری فراهم می سازد، این در حالی است که هنوز تعریف شفاف و کاملی از ورشکستگی در کشور ما وجود ندارد.

منابع و مراجع

- قرآن کریم.
- ارفع، سید کاظم، ۱۳۸۶، نهج البلاغه، تهران، انتشارات فیض کاشانی انقلاب.
- امامی، حسن، ۱۳۵۶، حقوق مدنی، تهران، انتشارات کتابفروشی اسلام.
- پی نوو، ریموند، ۱۳۷۶، مدیریت مالی، ترجمه علی جهان خانی و علی پارسائیان، تهران، انتشارات سمت.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۴۶، ترمینولوژی حقوق، تهران، کتابخانه ابن سینا.
- درویش خادم، بهرام، ۱۳۷۰، مقاله معامله به قصد فرار از دین، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- عبادی، محمدعلی، ۱۳۷۹، حقوق تجارت، چاپ شانزدهم، تهران، انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- قائم مقام فراهانی، محمدحسین، ۱۳۶۸، حقوق و تجارت، ورشکستگی و تصفیه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- قرائتی، محسن، ۱۳۸۳، تفسیر نور، ناشر مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، تهران، چاپ دوازدهم، جلد ۱.
- کریم زاده، جمال الدین، رضازاده، حسن، مجدزاده، بهروز، مجله پژوهشهای جدید در مدیریت و حسابداری، پاییز ۱۳۹۵، سال سوم.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۷۳، مشارکت ها صلح، تهران، کتابخانه گنج دانش.
- یآوری، فتح الله، ۱۳۶۹، مقاله ضرورت احیای ماده ۲۱۸ قانون مدنی، مجله کانون وکلاء، شماره ۴.